

УДК 339

DOI: 10.30857/2786-5398.2023.6.4

Юлія С. Балюк

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна
**МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ**

Стратегії відновлення економіки України передбачають розвиток експортно-імпоротної діяльності підприємств. В зв'язку з цим актуальними є вирішення проблем формування стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємств. В статті наведено методичний підхід формування стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємств, який складається з відповідних етапів та містить зміст завдань етапів, методів вирішення завдань, наведено очікувані результати. Пропонована система показників розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства. Система показників має задовольнати відповідним вимогам. Предметом дослідження є оцінка розвитку експортно-імпоротної діяльності. Мета полягає в обґрунтуванні застосування задачі розділення суміші для визначення змін процесів розвитку експортно-імпоротної діяльності. Завдання: розробити методичне забезпечення формування стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємств. Використовуються загальнонаукові методи: системний аналіз для визначення змістовної сутності розвитку експортно-імпоротної діяльності; кластерний аналіз – для вирішення задачі розділення сукупності значень показників на однорідні підсукупності; інструменти описової статистики – для визначення числових характеристик розподілу значень показників. Рекомендовано для оцінки розвитку експортно-імпоротної діяльності, а саме для визначення стадії змін її показників, розв'язувати задачу розділення суміші. Це надає можливості ідентифікувати процес розвитку в часі, його стадії. Отримано такі результати: на основі проведеного узагальнення та систематизації рекомендацій вітчизняних вчених розроблено методичне забезпечення формування стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності, аналітичним підґрунтям якого є визначення змін, які обумовлюють розвиток, за кожною характеристикою експортно-імпоротної діяльності. Висновок: розв'язування задачі розділення суміші надає можливості ідентифікувати зміни, які обумовлюють розвиток, та об'єктивно оцінити стан експортно-імпоротної діяльності для обґрунтування значень показників в стратегії, що забезпечує її дієвість.

Ключові слова: *розвиток експортно-імпоротної діяльності; методичний підхід; задача розділення суміші; зміни, що обумовлюють розвиток; стратегія.*

Yliia S. Baliuk

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine
**METHODOLOGICAL ENSURING THE FORMATION OF THE DEVELOPMENT
STRATEGY OF THE EXPORT-IMPORT ACTIVITIES OF ENTERPRISES**

The recovery strategies for Ukraine's economy involve developing export-import activities of enterprises. Consequently, addressing issues related to the formation of a strategy for the development of export-import activities of enterprises is relevant. The article presents a methodical approach to forming strategies for the development of export-import activities at enterprises, which consists of relevant stages and includes the content of tasks for each stage, methods of task solution, and expected results. The system of indicators of the development of export-import activities is proposed. The system of indicators must meet the relevant requirements. The subject of the study is the assessment of the development of export-import activities. The goal is to justify the application of the mixture separation task to determine changes in the processes of export-import activities

development. The task is to develop methodical support for forming strategies for the development of export-import activities at enterprises. General scientific methods are employed, such as system analysis to determine the substantive essence of export-import activity development, cluster analysis to address the task of partitioning a set of indicator values into homogeneous subsets, and descriptive statistical tools to ascertain numerical characteristics of indicator value distributions. It is recommended to solve the problem of separating the mixture in order to assess the development of export-import activity, namely to determine the stage of changes in its indicators. This makes it possible to identify the development process over time, its stages. The obtained results include the methodical support for the formation of a strategy for the development of export-import activities based on the conducted generalization and systematization of recommendations from domestic scientists. Its analytical basis includes identifying changes that determine development for each characteristic of export-import activities. The conclusion is that solving the task of separating a mixture allows for identifying changes that drive development and objectively assessing the state of export-import activities to substantiate indicator values in a strategy that ensures its effectiveness.

Keywords: *development of export-import activities; methodical approach; mixture separation task; development-driven changes; strategy.*

Постановка проблема. Одним із завдань у повоєнному відновленні України є зміцнення експортного сектору. Планується реконструкція економіки на засадах інноваційного оновлення з використанням наявного виробничого та ресурсного потенціалу з входженням промислових видів діяльності в глобальні ланцюги створення доданої вартості. Про необхідність наукового обґрунтування цього плану говорять відомі вчені, як В.М. Геєць [1], А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник [2] та інші. В зв'язку з цим у прискоренні входження України в європейський та світовий економічний простір особлива увага приділяється експортно-імпорتنій діяльності промислових підприємств. Згідно розпорядження Кабінету Міністрів України затверджено план дій з реалізації Стратегії зовнішньоекономічної діяльності України від 18 квітня 2023 р. № 327-р. економічна компонента зовнішньоекономічної стратегії України передбачає такі дії, як сприяння українським експортерам виходу на зовнішні ринки та їх захисту за кордоном, залучення іноземних інвестицій в економіку України, удосконалення та створення нових механізмів взаємодії держави і бізнесу, залучення міжнародної технічної, консультативної та фінансової допомоги для відновлення економіки, транспортної та енергетичної інфраструктури, вирішення соціальних проблем, забезпечення роботи спільних міжурядових комісій, впровадження дій щодо комунікації між країнами, створення Офісу сприяння інвестиціям та технологіям в Україні, відкриття доступу до програм міжнародних досліджень та експериментів, поглиблення співробітництва з Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), удосконалення систем обміну попередньою митною інформацією з державами світу, забезпечення присутності України в роботі Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) [3]. Підтверджуючи дружнє, партнерське ставлення до України, провідні країни за допомогою створення системи Страхування воєнних ризиків заохочують інвестиції до нашої країни. Наприклад, Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій (MIGA) Групи Світового банку із залученням Трастового фонду підтримки реконструкції та економіки України (SURE) забезпечує гарантії в страхуванні воєнних ризиків в Україні [4]. Державна підтримка розвитку експортно-імпорتنій діяльності передбачає науково обґрунтоване формування відповідної стратегії на підприємстві, що підтверджує необхідність та актуальність дослідження цієї проблеми.

Аналіз сучасної літератури. Вирішенням проблем формування стратегій розвитку підприємства займались багато вітчизняних вчених, зокрема, Л.П. Артеменко,

Ж.М. Жигалевич [5], Р. Гармаш [6], О.І. Гудзь [7], Р.М. Захарчин [8], С.М. Клименко [9], О.І. Кузьмак [10], Ю.С. Погорелов [11], О.В. Тур [12] та інші. В роботах вчених О.Є. Кузьміна [13], В.Г. Лопатовського, О.В. Новицького [14], Я.О. Полякової [15], Л.Г. Ліпич, А.О. Фатенок-Ткачук [14], Л.М. Малярець, І.П. Отенко, Г.В. Моргун [17] та ін. містяться пропозиції формування та розроблення стратегій розвитку зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, експортно-імпортової діяльності. Не дивлячись на значні напрацювання у дослідженнях формування та розроблення стратегій експортно-імпортової діяльності, багато питань залишаються не розглянутими, потребує удосконалення методичне забезпечення, а також оцінка самого процесу розвитку цієї діяльності.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні застосування задачі розділення суміші для визначення змін процесів розвитку експортно-імпортової діяльності.

Результати дослідження. Розвиток експортно-імпортової діяльності обумовлює розвиток промислового підприємства. Одним із напрямів розвитку експортно-імпортової діяльності ґрунтується на нарощенні обсягів експорту результатів інноваційної діяльності і про це говорить відомий вчений з вирішення проблем цієї діяльності О.Є. Кузьмін вирішувати проблему, яка перешкоджає розвитку експорту вітчизняної інноваційної продукції, вчений пропонує на основі удосконаленій моделі митного регулювання експортно-імпортової діяльності підприємств гармонізацію з європейськими митними нормами [13].

В.Г. Лопатовський, О.В. Новицький розглядаючи стратегічні орієнтири підвищення ефективності експортно-імпортової операцій, виділяють типи стратегічної політики, а саме: інноваційний, диверсифікований, інтернаціональний, глобалізаційний, коопераційний [14]. Вчені в розвитку логістичних відносин, страхуванні валютних ризиків, поставках продукції бачать шляхи підвищення ефективності експортно-імпортової операцій для забезпечення економічної безпеки підприємств.

Я.О. Полякова вважає, що доцільно виокремлювати три базові стратегії зовнішньоекономічної діяльності, а саме: експортування, спільне підприємництво, пряме інвестування і при цьому слід виокремлювати відповідні стратегічні альтернативи та враховувати критерії вибору цих стратегій, а саме 1) інтеграції зі споживачем; 2) гнучкості; 3) ресурсних вимог; 4) ризику; 5) використання концепції міжнародного маркетингу; 6) подолання вхідних бар'єрів зовнішнього ринку [15].

Вчені Л.Г. Ліпич, А.О. Фатенок-Ткачук процес формування стратегії виходу підприємства на зовнішній ринок розглядають в таких етапах, а саме: визначення місії (визначення змісту існування фірми, її призначення, роль і місце її ринковому середовищі); визначення цілей та задач; оцінка впливу зовнішнього середовища; оцінка внутрішньої структури середовища; визначення та аналіз стратегічних альтернатив, аналіз та вибір стратегій; реалізація стратегій; контроль реалізації стратегій [14].

На основі аналізу робіт вчених, які досліджували проблеми формування та розроблення стратегій експортно-імпортової діяльності, її розвитку рекомендується етапи методичного підходу щодо формування стратегії розвитку цієї діяльності підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Методичний підхід до формування стратегії розвитку експортно-імпортової діяльності підприємств (ЕІДП)

Зміст завдання етапу	Методи вирішення завдань	Очікувані результати
1. Формування цілей та задач розвитку експортно-імпортової діяльності		
Аналіз цілей та задач розвитку ЕІДП	Методи аналізу та синтезу	Перелік цілей та задач розвитку ЕІДП

Продовження табл. 1

Зміст завдання етапу	Методи вирішення завдань	Очікувані результати
2. Загальна оцінка господарської діяльності підприємства		
Аналіз та оцінка господарської діяльності підприємства за відповідною системою показників	Методи економічного аналізу	Перелік особливостей діяльності конкретного промислового підприємства
3. Проведення SWOT-аналізу		
Визначення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз діяльності підприємства	Економічний аналіз	Перелік сильних та слабких сторін, можливостей та загроз діяльності підприємства
4. Опис конкурентного середовища підприємства та позиції підприємства в ньому		
Аналіз діяльності конкурентів підприємства на ринку. Визначення конкурентної позиції підприємства	Економічний аналіз, стратегічний аналіз	Перелік конкурентів-лідерів на ринку. Визначена конкурентна позиція підприємства
3. Формування системи показників розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства		
Обґрунтування системи показників, яка відображає складові розвитку експортно-імпоротної діяльності	Методи аналізу та синтезу	Система показників розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства
4. Оцінка впливу факторів зовнішнього середовища на рівень розвитку експортно-імпоротної діяльності		
Визначення основних факторів зовнішнього середовища, які впливають на рівень розвитку ЕІД	Багатофакторний регресійний аналіз, факторний аналіз, метод коінтеграції	Перелік основних факторів зовнішнього середовища, які впливають на рівень розвитку ЕІД
5. Оцінка впливу факторів внутрішнього середовища на рівень розвитку ЕІДП		
Визначення факторів внутрішнього середовища, які впливають на рівень розвитку ЕІДП	Багатофакторний регресійний аналіз, факторний аналіз	Перелік факторів внутрішнього середовища, які впливають на рівень розвитку ЕІДП
6. Прогнозування показників розвитку ЕІДП		
Визначення прогнозу значень показників розвитку ЕІДП	Криві зростання	Прогнозні значення показників розвитку ЕІДП
7. Формування набору стратегічних орієнтирів розвитку ЕІДП		
Визначення стратегічних орієнтирів розвитку ЕІДП	Сценарне прогнозування	Набір стратегічних орієнтирів розвитку ЕІДП
8. Вибір стратегії ефективного використання ЕПП		
Визначення стратегії розвитку ЕІДП	Стратегічний аналіз, економічний аналіз, метод коінтеграції	Стратегія розвитку ЕІДП

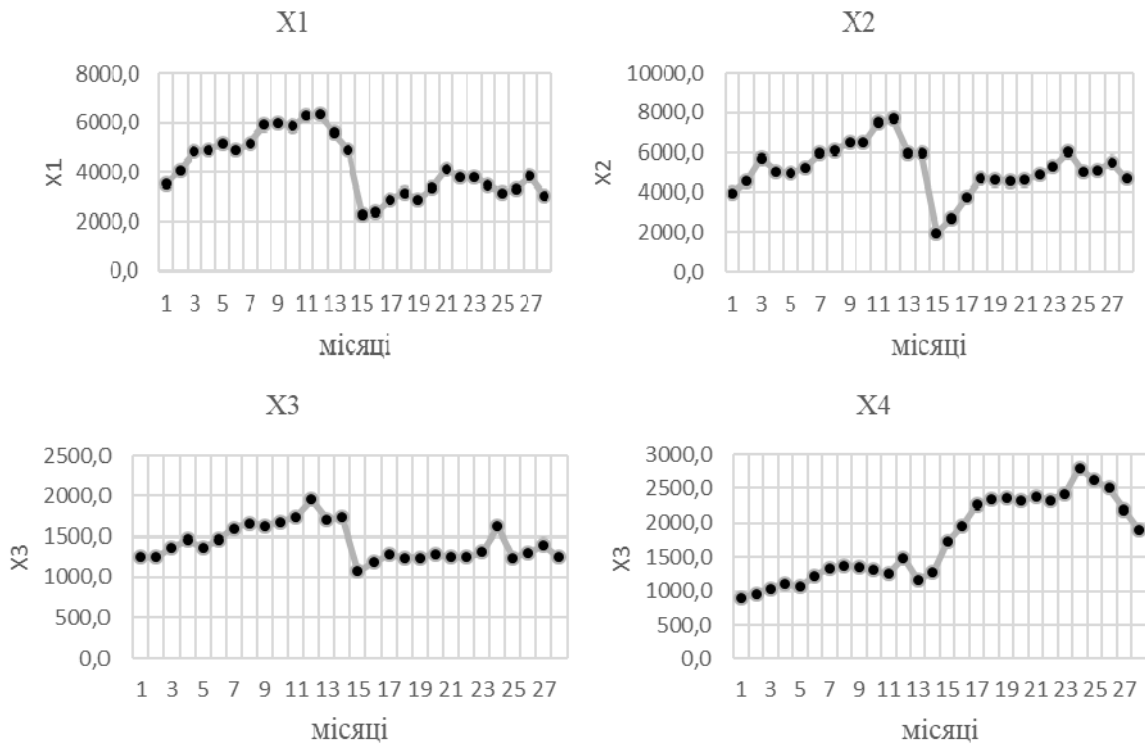
Джерело: розроблено автором.

Одним із важливих етапів методичного підходу до формування стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємств є обґрунтування системи показників розвитку

цієї діяльності. Система показників має відображати складові розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємств та задовольняти вимогам, а саме: адекватності у відображенні змістовної суті розвитку; достовірності у відображенні відповідних властивостей розвитку цієї діяльності; доступності тобто міститись в різних формах звітності або можливістю обчислення на підприємстві; актуальності тобто можливості збереження цінності інформації протягом певного періоду; своєчасності тобто надходження до відповідного періоду часу; стійкості, що передбачає володіння властивістю зберігати точність; точністю, яка здебільшого ґрунтується на документальній основі, різних формах звітності і обліку; бути багатовимірною; вимірюватись за допомогою метричних і неметричних величин; складатись з частинних та інтегральних показників; містити інформацію, порівнянну в просторі та часі, бути евристичною тобто уможливлювати отримання нових знань [18]. Аналіз рекомендацій відомих вчених щодо показників розвитку експортно-імпоротної діяльності свідчить про доцільність включення до цієї системи таких показників, як: рентабельність діяльності (%); виручка від реалізації продукції на експорт (тис. грн); темп зміни поставок на експорт; темп змін імпорту; рівень продуктової диверсифікації експорту; частка продукції, сертифікованої на відповідність міжнародним стандартам; коефіцієнт ефективності експортних операцій; коефіцієнт ефективності імпортних операцій; рівень використання виробничих потужностей (%); капітальні інвестиції усього (тис. грн); продуктивність праці одного працюючого ПВП (тис. грн/особу/міс); питома вага працівників, які здійснюють науково-технічну діяльність (%); активи, усього (тис. грн); оборотні активи (тис. грн).

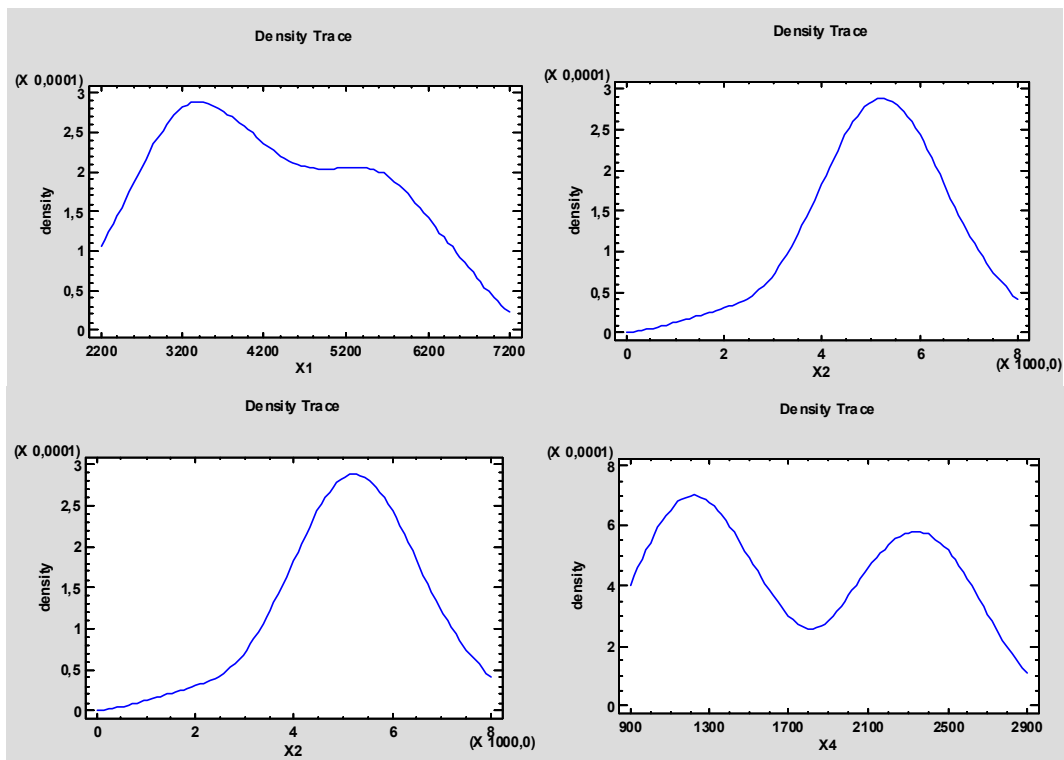
Формування стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності ґрунтується на оцінці цього розвитку. Розглядаючи розвиток як процес, в якому відбувається незворотна, спрямована в часі, закономірна зміна властивостей [18]. Головні особливості процесів розвитку виражає зміст основних законів діалектики – єдності боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечень. Тому спочатку слід встановити зміни, які обумовлюють розвиток, за кожною характеристикою експортно-імпоротної діяльності окремо. Цю аналітичну задачу розглянемо на прикладі щомісячних значень макроекономічних показників протягом 2021–2023 рр. (квітень включно), а саме: обсяги експорту товарів (X_1 , млн дол. США), імпорт товарів (X_2 , млн дол. США), обсяги експорту послуг (X_3 , млн дол. США), імпорт послуг (X_4 , млн дол. США). На рис. 1 представлено динаміку значень цих макроекономічних показників України [19].

Аналіз рис. 1. показує різку зміну значень означених показників в 15 місяці, що відповідає березню 2022 року. Для визначення розвитку експортно-імпоротної діяльності необхідно визначити розвиток кожної її характеристики, яка відображається показником тобто встановити стадії змін його значень. Для виявлення цих перетворень в економіці математики рекомендують застосовувати декілька методів, одним з яких є метод розділення суміші. Задача розділення суміші є складною задачею в математиці. Багатовимірний аналіз великих масивів статистичних даних в економіці в більшості випадків оснований на гіпотезі про їх нормальний розподіл, яка часто не виконується. Практично любі відхилення від нормальності розподілу можуть бути пояснені тим, що вибірка, сукупність не являється однорідною, а складається з декількох нормально розподілених підсукупностей [20]. Доцільно скористатись рекомендаціями В.С. Пономаренко, Л.М. Малярець [21], які для розділення суміші пропонують використовувати на першому етапі кластерний аналіз, який дозволить по даним суміші визначити число компонент та їх склад. Спочатку для оцінки розвитку характеристик експортно-імпоротної діяльності України протягом 2021–2023 рр. (квітень включно) щомісячно на основі вирішення задачі розподілу суміші необхідно побудувати слід функції щільності показників обсягу експорту товарів (X_1), імпорту товарів (X_2), обсягу експорту послуг (X_3), імпорту послуг (X_4) (рис. 1).

Джерело: складено автором на основі джерела [19].

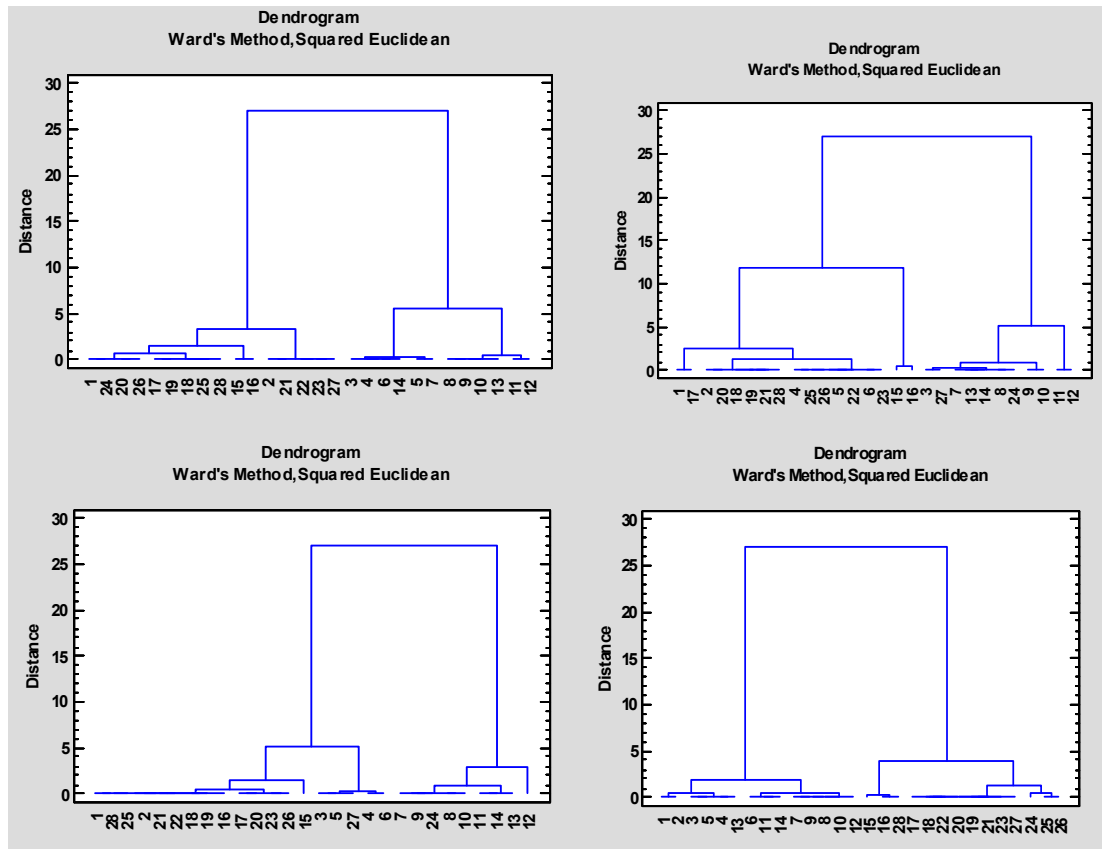
Рис. 1. Динаміка значень показників експортно-імпортої діяльності в Україні протягом 2021–2023 рр. (квітень включно) щомісячно

Джерело: розроблено автором.

Рис. 1. Слід функції щільності показників експортно-імпортої діяльності протягом 2021–2023 рр. (квітень включно) щомісячно

Отже, зміни значень показників експортно-імпортової діяльності свідчать про неоднорідність сукупності, яка складається з декількох нормально розподілених підсукупностей. Для розділення неоднорідних сукупностей означених показників експортно-імпортової діяльності в країні рекомендується використати кластерний аналіз, і визначити число і склад однорідних підсукупностей. На рис. 2 приведені результати обчислень процедури Уорда у вигляді дендрограм, які наглядно демонструють існування двох основних класів у всіх показниках.

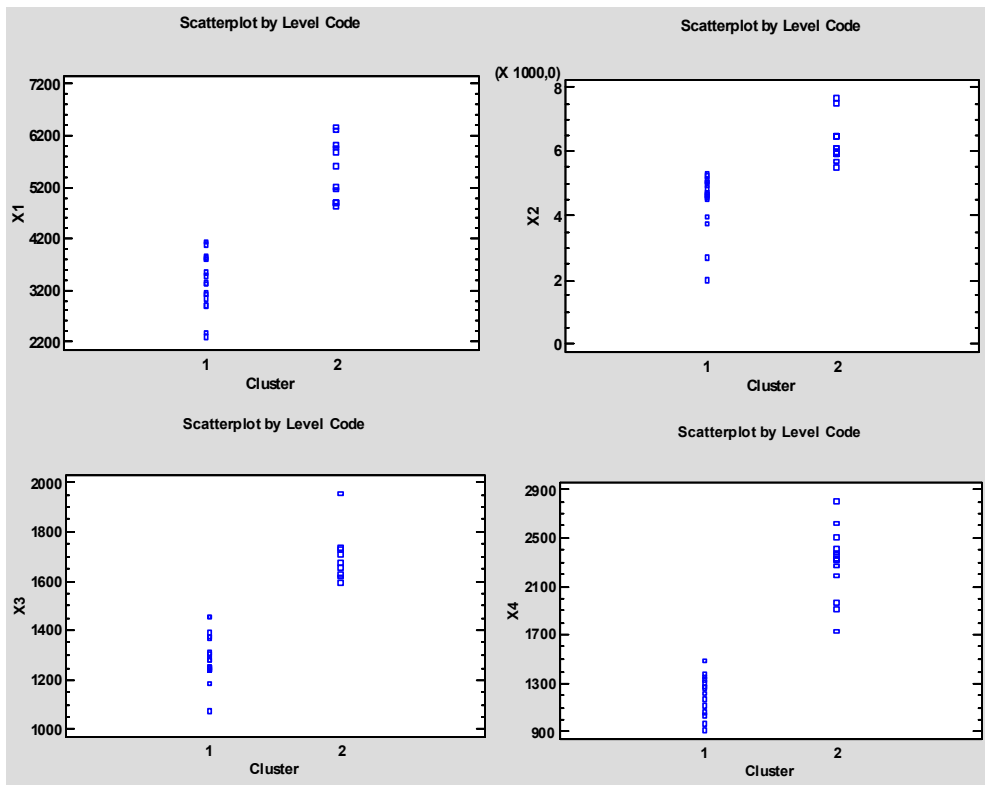
Джерело: розроблено автором.

Рис. 2. Дендрограми розшарування значень показників експортно-імпортової діяльності протягом 2021–2023 рр. (квітень включно) щомісячно

На рис. 3 графічно представлено розкид значень величини за двома вибірками кожного показника, який також підтверджує радикальні їх відмінності. Для ідентифікації цих кластерів доцільно обчислити числові характеристики обох кластерів та порівняти.

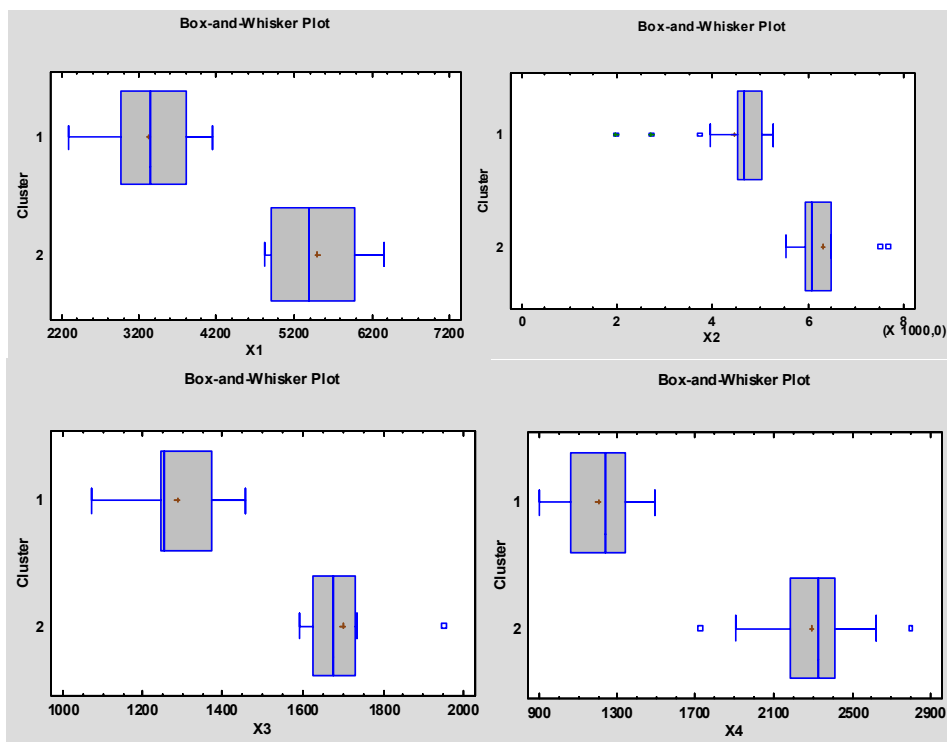
Для визначення відмінності числових характеристик розподілів значень показників в кластері рекомендується обчислювати блочну діаграму, що містить п'ять базових характеристик одновимірного набору величин для кожної вибірки (рис. 4).

Аналіз рис. 4 свідчить, що значення кожного показника експортно-імпортової діяльності підпорядковують двом розподілам, які мають різні числові характеристики. Для ідентифікації стадій розвитку необхідно обчислити усталені характеристики цих розподілів значень показників. В табл. 2 наведено усталені характеристики кожного розподілу значень показників, які досліджуються.

Джерело: розроблено автором.

Рис. 3. Графік розкиду значень кожного показника експортно-імпортої діяльності за двома кластерами

Джерело: розроблено автором.

Рис. 4. Блочна діаграма одновимірному набору даних для кожної з двох вибірок кожного показника експортно-імпортої діяльності

Таблиця 2

Усталені характеристики розподілу значень показників експортно-імпоротної діяльності

Показник	Медіана Me		Стандартизоване відхилення σ		Зміни в розвитку
	1 кластер	2 кластер	1 кластер	2 кластер	
Обсяг експорту товарів (X_1)	3337,75	5387,0	550,233	582,963	зростання
Обсяг імпорту товарів (X_2)	4672,9	6071,9	903,692	694,868	зростання
Обсяг експорту послуг (X_3)	1252,0	1676,0	92,524	107,86	зростання
Обсяг імпорту послуг (X_4)	1238,5	2326,0	170,201	280,803	зростання

Джерело: розроблено автором.

Висновки. До методичного забезпечення формування стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності доцільно включити аналітичну задачу оцінки розвитку цієї діяльності, яка надає можливості визначити момент коли зароджується нова ступінь розвитку, новий етап розвитку одномірного процесу та рівень його прогресивності. Діагностувати початок цих змін та величину доцільно на основі розв'язання задачі розділення суміші з використанням кластерного методу на основі методу Уорда. Застосування кластерного аналізу дозволяє визначити кількість компонент (вона може бути більше двох), їх склад та характеристики нормально розподілених підсукупностей, причому цей розв'язок усталений до наявності викидів.

Процес формування стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності має методично реалізуватись за відповідною логікою етапів. Пропонований методичний підхід надає можливості на науковому підґрунті розробляти стратегію розвитку експортно-імпоротної діяльності, що обумовлює її дієвість, раціональність, об'єктивність.

References

Література

1. Heiets, V. M. (2023). Formuvannia profilu stratehichno vazhlyvykh vydiv promyslovoi diialnosti v Ukraini (pohliad na perspektyvu) [Formation of the profile of strategically important types of industrial activity in Ukraine (perspective view)]. <i>Ekonomika Ukrainy = Ukraine economy</i>, № 9 (742), P. 3–29 [in Ukrainian]. 2. Mazaraki, A. A., Melnyk, T. M. (2022). Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresi [Economic security of Ukraine in the conditions of russian aggression]. <i>SCIENTIA FRUCTUOSA (VISNYK Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu = BULLETIN of Kyiv National University of Trade and Economics)</i>, Vol. 145, № 5, P. 4–28 [in Ukrainian]. 3. Pro zatverdzhennia planu dii z realizatsii Stratehii zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy: Rozporiadzhennia Kabinet ministriv Ukrainy [On the approval of the action plan for the implementation of the Strategy of Foreign Policy of Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 18, 2023 No. 327-r]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/	1. Геєць В.М. Формування профілю стратегічно важливих видів промислової діяльності в Україні (погляд на перспективу). <i>Економіка України</i>. 2023. № 9 (742). С. 3–29. 2. Мазаракі А. А., Мельник Т. М. Економічна безпека України в умовах російської агресії. <i>SCIENTIA FRUCTUOSA (ВІСНИК Київського національного торговельно-економічного університету)</i>. 2022. Т. 145, № 5. С. 4–28. 3. Про затвердження плану дій з реалізації Стратегії зовнішньополітичної діяльності України: Розпорядження Кабінет міністрів України від 18.04.2023 р. № 327-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2023-%D1%80#Text.

- laws/show/327-2023-%D1%80#Text [in Ukrainian].
4. Yurchyshyn, V. (2023). Yaki investytsii slid zaluchaty? [What investments should be attracted]. *Sait Tsentru Razumkova = Website of the Razumkov Center*. 06.03.2023. URL: <https://razumkov.org.ua/komentari/yaki-investytsii-slid-zaluchaty> [in Ukrainian].
5. Artemenko, L. P., Huk, O. V., Zhyhalkevych, Zh. M. (2009). Realizatsiia stratehii rozvytku pidpriemstva: synerhichniy pidkhid [Implementation of the enterprise development strategy: a synergistic approach]. *Investytsii: praktyka i dosvid = Investments: practice and experience*, № 19, P. 12–14 [in Ukrainian].
6. Harmash, R. (2023). Stratehii rozvytku promyslovykh pidpriemstv u svitli hlobalizatsiinykh protsesiv [Development strategies of industrial enterprises in the light of globalization processes]. *Akademichni vizii = Academic visions*, № 17 [in Ukrainian].
7. Hudz, O. I. (2018). Stratehiia rozvytku pidpriemstva: sutnist ta klasyfikatsiia [Enterprise development strategy: essence and classification]. *Ekonomika ta suspilstvo = Economy and society*, № 18, P. 346–352 [in Ukrainian].
8. Zakharchyn, R. M. (2014). Suchasni vyklyky shchodo formuvannia ekonomichnoi stratehii rozvytku pidpriemstva [Modern challenges regarding the formation of an economic strategy for the development of the enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy = Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, Vol. 24.7, P. 245–250 [in Ukrainian].
9. Klymenko, S. M. (2013). Formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva z urakhuvanniam ryzykiv [Formation of the enterprise development strategy taking into account risks]. *Biznes Inform = Business Inform*, № 8, P. 343–347 [in Ukrainian].
10. Kuzmak, O. I. (2016). Innovatsiina stratehiia yak zasib stabilizatsii rozvytku promyslovoho pidpriemstva [Innovative strategy as a means of stabilizing the development of an industrial enterprise]. *Innovatsiina ekonomika = Innovative economy*, № 1–2, P. 114–118 [in Ukrainian].
11. Pohorelov, Yu. S. (2017). Sposoby rozvytku pidpriemstva: umovy ta rezultatyvnist vykorystannia [Ways of enterprise development: conditions and effectiveness of use]. *Ekonomichnyi zhurnal Odeskoho politekhnichnoho universytetu = Economic*
4. Юрчишин В. Які інвестиції слід залучати? *Сайт Центру Разумкова*. 06.03.2023. URL: <https://razumkov.org.ua/komentari/yaki-investytsii-slid-zaluchaty>.
5. Артеменко Л. П., Гук О. В., Жигалкевич Ж. М. Реалізація стратегії розвитку підприємства: синергічний підхід. *Інвестиції: практика і досвід*. 2009. № 19. С. 12–14.
6. Гармаш Р. Стратегії розвитку промислових підприємств у світлі глобалізаційних процесів. *Академічні візії*. 2023. № 17.
7. Гудзь О. І. Стратегія розвитку підприємства: сутність та класифікація. *Економіка та суспільство*. 2018. № 18. С. 346–352.
8. Захарчин Р. М. Сучасні виклики щодо формування економічної стратегії розвитку підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.7. С. 245–250.
9. Клименко С. М. Формування стратегії розвитку підприємства з урахуванням ризиків. *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 343–347.
10. Кузьмак О. І. Інноваційна стратегія як засіб стабілізації розвитку промислового підприємства. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1–2. С. 114–118.
11. Погорелов Ю. С. Способи розвитку підприємства: умови та результативність використання. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2017. № 1. С. 76–84.

Journal of Odessa Polytechnic University, № 1, P. 76–84 [in Ukrainian].

12. Tur, O. V. (2015). Formuvannya poniattia stratehiiia rozvytku pidpryiemstva [Formation of the concept of enterprise development strategy]. *Intelekt KhKhI = Intelligence XXI*, № 4, P. 38–45 [in Ukrainian].

13. Kuzmin, O. Ye., Zhyhalo, O. Yu. (2020). Rozvytok mytnoho rehuliuвання експортно-імпортої діяльності v umovakh vykorystannia innovatsiinoї yemnosti pidpryiemstv [Development of customs regulation of export-import activities in terms of the use of innovative capacity of enterprises]. *Biznes Inform = Business Inform*, № 4, P. 28–34. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-28-34> [in Ukrainian].

14. Lopatovskyi, V. H., Novitskyi, O. V. (2022). Stratehichni oriientyry pidvyshchennia efektyvnosti eksportno-імпортої operatsii v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryiemstv [Strategic guidelines for increasing the efficiency of export-import operations in the system of ensuring the economic security of enterprises]. *Innovation and Sustainability*, № 4, P. 139–146 [in Ukrainian].

15. Poliakova, Ya. O., Baskovych, D. V. (2017). Kryterii vyboru bazovykh stratehii zovnishnoekonomichnoi діяльності pidpryiemstva [Criteria for choosing the basic strategies of the enterprise's foreign economic activity]. *Biznes Inform = Business Inform*, № 10, P. 80–84 [in Ukrainian].

16. Lypych, L. H., Fateniuk-Tkachuk, A. O. (2007). Stratehii vykhodu pidpryiemstv na zovnishni rynky [Strategies for entering foreign markets]. *Kultura narodiv Prychornomor'ia = Culture of the peoples of the Black Sea region*, № 102, P. 146–151 [in Ukrainian].

17. Maliarets, L. M., Otenko, I. P., Morhun, H. V. (2017). Stratehichne upravlinnia eksportno-імпортої діяльності pidpryiemstva na zasadakh kontrolihu: monohrafiia [Strategic management of export-import activities of the enterprise on the basis of controlling: monograph]. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia. 193 p. [in Ukrainian].

18. Ponomarenko, V. S., Maliarets, L. M., Barannik, I. O., Baliuk, Yu. S. (2023). Polozhennia kontseptsii transformatsii innovatsiinoho rozvytku eksportno-імпортої діяльності sub'iektiv hospodariuvannia u voiennykh i povoiennykh umovakh [The position of

12. Тур О. В. Формування поняття стратегія розвитку підприємства. *Інтелект XXI*. 2015. № 4. С. 38–45.

13. Кузьмін О. Є., Жигало О. Ю. Розвиток митного регулювання експортно-імпортої діяльності в умовах використання інноваційної ємності підприємств. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 28–34. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-28-34>.

14. Лопатовський В. Г., Новіцький О. В. Стратегічні орієнтири підвищення ефективності експортно-імпортої операцій в системі забезпечення економічної безпеки підприємств. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 4. С. 139–146.

15. Полякова Я. О., Баскович Д. В. Критерії вибору базових стратегій зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2017. № 10. С. 80–84.

16. Ліпич Л. Г., Фатенюк-Ткачук А. О. Стратегії виходу підприємств на зовнішні ринки. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 102. С. 146–151.

17. Малярець Л. М., Отенко І. П., Моргун Г. В. Стратегічне управління експортно-імпортої діяльністю підприємства на засадах контролінгу: монографія. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 193 с.

18. Пономаренко В. С., Малярець Л. М., Бараннік І. О., Балюк Ю. С. Положення концепції трансформації інноваційного розвитку експортно-імпортої діяльності суб'єктів господарювання у воєнних і

- the concept of transformation of innovative development of export-import business entities in war and post-war conditions]. *Problemy ekonomiky = Problems of the economy*, № 2 (56), P. 87–98. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-2-87-98> [in Ukrainian].
19. Makroekonomichnyi ta monetarnyi ohliad, cherven 2023 roku [Macroeconomic and Monetary Review, June 2023]. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-cherven-2023-roku>.
20. Malyarets, L. M., Otenko, V. I., Otenko, I. P., Chepeliuk, M. I. (2021). Assessment the development of the commodity structure a country's exports and imports (case study of Ukraine). *Montenegrin Journal of Economics*, Vol. 17, No. 4, P. 7–16.
21. Ponomarenko, V. S., Maliarets, L. M. (2009). Analiz danykh u doslidzhenniakh sotsialno-ekonomichnykh system: monohr. [Data analysis in socio-economic systems research: monograph]. Kharkiv: VD "INZhEK". 432 p. [in Ukrainian].
- повоєнних умовах. *Проблеми економіки*. 2023. № 2 (56). С. 87–98. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-2-87-98>.
19. Макроекономічний та монетарний огляд, червень 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-cherven-2023-roku>.
20. Malyarets L. M., Otenko V. I., Otenko I. P., Chepeliuk M. I. Assessment the development of the commodity structure a country's exports and imports (case study of Ukraine). *Montenegrin Journal of Economics*. 2021. Vol. 17, No. 4. P. 7–16.
21. Пономаренко В. С., Малярець Л. М. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем: моногр. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2009. 432 с.